

ЎЗБЕКИСТОНДА АХБОРОТ МАҲСУЛОТЛАРИ ВА ХИЗМАТЛАРИ БИЗНЕСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Сулаймонов Мухриддин Махмуджонович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, магистратура МИИТ-01 талабаси

Аннотация

Ушбу мақолада мамлакатимиз ахборот маҳсулотлари ва хизматлари бозорини ривожлантиришнинг асослари соҳадаги муаммолар, камчиликлар, мамлакатимизнинг имкониятлари таҳлил қилинди, муаммо ва камчиликлар ечими сифатида хулоса ва тавсиялар берилди.

Калитли сўзлар

АКТ, иқтисодиёт, интернет, инвестиция, компания, бозор, иқтисодий кўрсаткичлар, интеграция, булутли технология, мобил қурилма.

Кейинги йилларда Ўзбекистонда АКТ соҳаси миллий иқтисодиётнинг энг тез ривожланаётган секторларидан бирига айланмоқда. Ушбу индустрия ривожланишининг ўзига ҳос хусусияти бўлиб, жалб қилинадиган кенг кўламли инвестициялар, ушбу соҳага йирик хорижий компаниялар томонидан қизиқишнинг пайдо бўлиши, бозор иштирокчилари томонидан ўтказиладиган фаол маркетинг сиёсати, шунингдек бозорни аста-секин ва раван ўзлаштириш ҳамда қамраб олиш ҳисобланади.

Ахборот маҳсулоти ва хизматларининг ўсига ҳос хусусиятлари шундаки, ахборот ресурслари АМХни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Ҳар қандай АМХ уни ишлаб чиқарувчисининг ахборот моделини ифодалайди ва унинг аниқ предмет соҳаси тўғрисидаги тасавурларини ўзида акс эттиради.

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида АМХ тармоғини динамик ривожланишини таъминлаш мақсадида АКТ соҳасида меъерий-ҳуқуқий асосни яратишга эришилди. Ушбу мақсадларни амалга оширишнинг натижаси бўлиб, 13 та Қонун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5 та Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг 40 тадан ортиқ қарорлари, шунингдек 600 тадан ортиқ меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2017 йил 30 июндаги “Республикада ахборот технологиялари соҳасини ривожлантириш учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5099-сон Фармонлари ва 2013 йил 27 июндаги «Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот-коммуникация тизимларини янада ривожлантириш чоралари тўғрисида»ги ПҚ-1989-сон Қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасида телекоммуникация технологиялари, тармоқлари ва алоқа инфратузилмасини 2013-2020 йилларда ривожлантириш дастури» ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъерий-ҳуқуқий ҳисобланади.

10,6 трлн. сўм

АКТ соҳасида кўрсатилган жами хизматлар

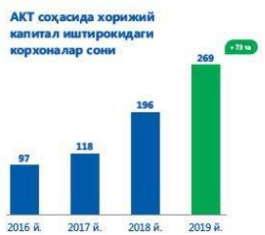
+104%

\$ 176,0 млн.

Алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари экспорти

+130%

1-расм. Асосий иқтисодий кўрсаткичлар²⁷

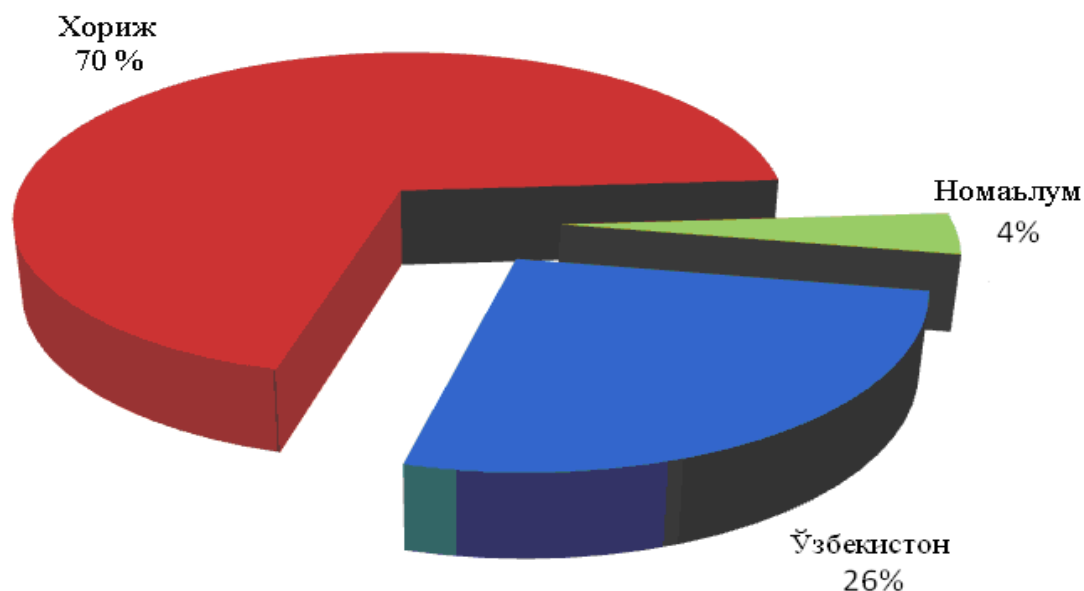
Ҳозирда мамлакатимизда ахборот маҳсулотлари ва хизматлари бизнесини ривожлантириш мамлакатни ижтимоий-иқтисодий юксалтириш ва жаҳон ягона ахборот маконига интеграциялаштиришга кўмаклашадиган стратегик йўналишлардан бири ҳисобланади.

Ахборот маҳсулотлари ва хизматлари бизнеси кўрсаткичларининг жадал ўсиши кўп жиҳатдан ахборот маҳсулотлари ва хизматлари бозорида фаолият кўрсатаётган корхоналарнинг мунтазам қўллаб-қувватланаётгани билан боғлиқ ҳисобланади.

Ўзбекистонда АМХ индустриясини ривожлантириш учун илғор давлатлар тажрибасини ўрганиб, махсус назария ишлаб чиқиш талаб этилади. АМХ индустриясининг ривожланганлик даражаси унинг иқтисодиётдаги улуши билан ўлчанади. Ҳозирда давлат идораларида фойдаланиладиган амалий дастурий маҳсулотларнинг асосий қисми (70%) хорижда ишлаб чиқарилган дастурий, 26 % эса мамлакатимиз ишлаб чиқарувчилари ҳиссасига тўғри келмоқда (2-расм).

Мамлакатда истиқболли йўналишлардан бири эркин ва очиқ кодли дас-турий таъминотдан фойдаланиш масалалари ҳисобланади. Бу борада мамлакатимизда “Эркин ва очиқ кодли дастурий таъминотдан фойдаланишни ривожлантириш дастури” тасдиқланган бўлиб, ҳозирда кенг амалиётга жорий этиб келинмоқда. Шунга қарамасдан очиқ кодли дастурий таъминот асосан таълим тизимида ва коммуникация соҳасида фойдаланилмоқда.

²⁷ www.mitc.uz - Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги маълумоти

2-расм. Давлат идораларида фойдаланиладиган амалий дастурий маҳсулотлар (ишлаб чиқарилган жойи бўйича)²⁸

Ахборот маҳсулотлари ва хизматлар соҳасида фаолият кўрсатаётган хўжалик юритувчи субъектларда банд бўлган дастурчилар, шундан кичик бизнес субъектлари, улар томонидан яратилган дастурларнинг ҳажми ва соҳалар кесимида қўлланиш даражасини ўрганиш орқали ушбу йўналишнинг муҳим жиҳатлари очиб берилади.

Мақоламизда маҳаллий ахборот маҳсулотлари ва хизматларни қуйидагича таснифлашни таклиф этамиз:

- мобиль иловалар;
- электрон тўлов тизимлари (Uzcard, Payme, Click ва бошқалар);
- булутли технологияларга асосланган дастурлар (FileCloud.uz, Dump.uz);
- электрон ҳужжат ва хат алмашув тизимлари (GERMES, E-Hujjat, E-XAT, IS-DocFlow ва бошқалар);
- банк тизимларини автоматлаштириш ва электрон тўлов дастурлари (ИБС Smart-Bank, АС ЭПН, ИАБС);
- бизнес бошқаруви учун дастурлар (BusinessCore);
- бухгалтерия ҳамда ва масофавий ҳисобот учун дастурлар (1UZ, UZTO, БЭМ, E-Report, E-Stat 2.0);
- меъёрий - ҳуқуқий маълумотлар базаси (Norma, Право, Lex.uz)
- ахборот хавфсизлигини таъминловчи тизимлар (Himfayl, Калитларни рўйхатга олиш маркази, криптопровайдер);
- операцион тизимлар (Dorrix).

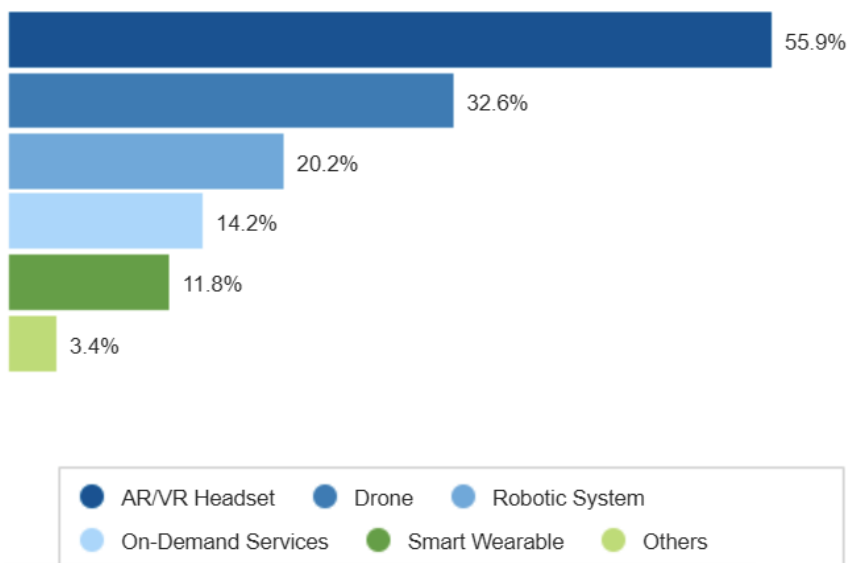
Ахборот маҳсулотлари ва хизматлар миллий бозорида олиб борилган маркетинг изланишлари, талаб ва таклиф, экспорт ва импорт динамикаси, экспорт салоҳиятини ошириш учун институционал ва шарт-шароитлар яратиш АМХ бизнесини ривожлантириш учун муҳим дастак бўлиб хизмат қилади. Бироқ мамлакатимизда ахборот маҳсулотлари ва хизматлар миллий бозорида маркетинг изланишлари ўтказиш имконияти чекланганлиги ёки бундай тадқиқотлар ўтказилмаганлиги сабабли, экспорт ва импорт марказлашган ҳолда амалга оширилмаслиги сабабли уни баҳолаш имконияти вазиятни ўрганишга доир қийинчиликларни келтириб чиқармоқда.

2020-йилда ахборот-коммуникация технологияларига истеъмол харажатлари глобал миқёсда ИДС таҳлилий компанияси маълумотларига кўра, \$1.61 трлн. га этди.

²⁸ Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги маълумоти, www.mitc.uz.

Top Technology Category Based on 5 Year CAGR (2018 - 2023) (Value (Constant Annual))

3-расм. АКТ бозорининг энг тез ривожланаётган сегментлари, ИДС 2018-2023 учун прогнози

Мамлакатимизнинг миллий ахборот маҳсулотлари ва хизматлар экспортини рағбатлантириш, маҳаллий ва хорижий инвестициялар жалб қилиниши, дастурий маҳсулотни ташқи бозорга чиқариш, шунингдек мамлакатимизда ишлаб чиқиладиган ахборот маҳсулотлари ва хизматлар рақобатбардошлигини ошириш иқтисодиётимиз самарадорлигини ошириб келмоқда.

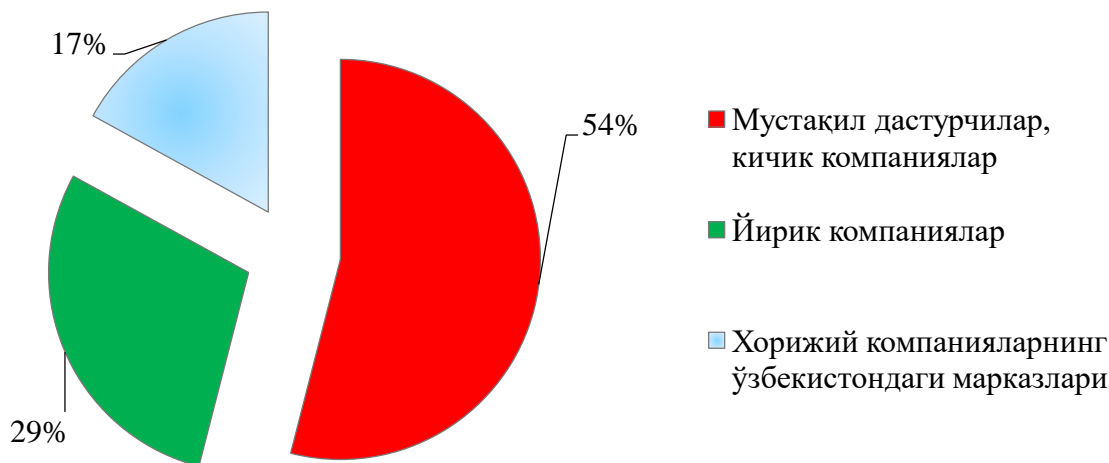
Жаҳон бозорида дастлабки муваффақиятли қадамларга қарамасдан, Ўзбекистонда экспортга йўналтирилган АМХни ишлаб чиқиш бозори хали шаклланиш босқичида.

ИДС маълумотларига кўра, ИТ ва телекоммуникация хизматлари бўйича дунё бўйлаб сарф бир 2016 йилда 5 триллион АҚШ долларига етди. Шу билан бирга, Реал ЯИМ тахминан 2,2% га ўсди. АКТ бозори 2021 йилда 6,5% ва ЯИМ 2,5-2,6% га ўсиши кузатишган.

4-расм. АКТ бозори ва глобал ЯИМнинг ўсиш динамикасини кўрсатувчи график, ИДС маълумотлари²⁹

Ўзбекистонлик айрим дастурчилар халқаро аутсорсинг лойиҳаларида ижобий натижалар билан ишлаётган бўлса-да, Ўзбекистондаги ишлаб чиқувчиларнинг глобал бозорда янада фаол иштирок этишларига тўсиқ бўлаётган муайян объектив сабаблар мавжуд. Бу борада мамлакатимизда хорижий компанияларнинг марказларини сонини ошириш, уларга мустақил дастурчилар ва кичик компаниялар билан ҳамкорлик қилиш имкониятларини ошириш керак деб ҳисоблаймиз. Хорижий компанияларнинг ҳозирда бозордаги улуши 17 % ни, мустақил дастурчилар(фрилансер) ва кичик компанияларнинг улуши эса 54 % ни ташкил этаётгани ушбу соҳада аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқиш заруратини кўрсатади (5-расм).

5-расм. Ўзбекистонда АМХ экспорт бозоридаги компанияларнинг бозор улуши (мазкур компанияларнинг миқёсидан келиб чиққан ҳолда)³⁰

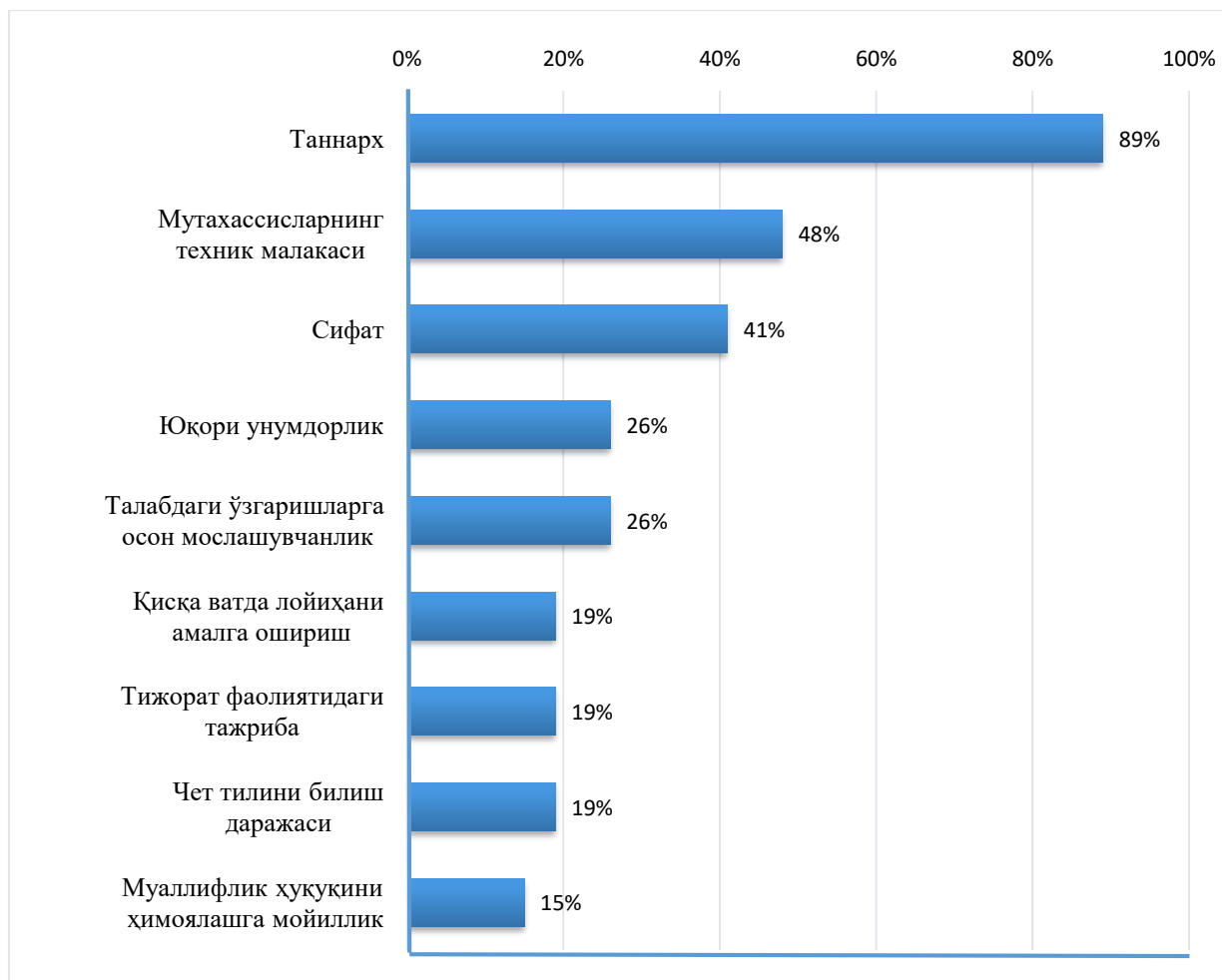
Тадқиқотимизда АМХ экспорти борасида Ўзбекистон компаниялари хизматларидан фойдаланишга оид хорижий мижозларнинг қарорларига таъсир кўрсатувчи асосий омиллар ўрганиб чиқилди (6-расм).

Бу сектордаги катта улушни АМХни экспорт учун ишлаб чиқиш эгаллайди, яъни АМХ аутсорсинги. Ушбу тушунча ўз ичига АМХни буюртмага ва тайёр «қутичали» маҳсулотларни экспорт қилиш учун ишлаб чиқишни олади.

Мамлакат ички эҳтиёжларини қондириш учун, хусусан, давлат органларини, импорт қилинадиган ахборот маҳсулотлари ва хизматларни маҳаллий дастурчилар томонидан маълум дастурий воситалар яратилмоқда.

²⁹ <https://www.tadviser.ru/index.php>

³⁰ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

6-расм. Дастурий таъминот экспорти борасида Ўзбекистон компаниялари хизматларидан фойдаланишга оид хорижий мижозлар-нинг қарорларига таъсир кўрсатувчи омиллар³¹

Мамлакат ички эҳтиёжларини қондириш учун Ўзбекистонда фаолият юритаётган дастурчилар томонидан дастурлар яратилмоқда. Linux операцион тизими ўрнига - Dorrix, 1-С бухгалтерия ўрнига – БЭМ, шунингдек, UZCDL-билим даражасини баҳолаш тизими, Norma каби турли ахборот маҳсулотлари ва хизматлари яратилган.

Ҳозирда мамлакатимиз истеъмолчилари ва ишлаб чиқарувчиларни манфаатлари учун хизмат қилувчи маҳаллий ахборот маҳсулотлари ва хизматларининг ягона реестри www.software.uz сайти яратилган бўлиб, давлат органларининг эҳтиёжлари учун зарур бўлган ахборот маҳсулотлари ва хизматлар сотиб олиш имконияти мавжуд.

Дастурий ва аппарат таъминотини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш, Интернет-хизматлар ва веб-ечимлар тақдим этиш, тадбиркорлик фаолиятини ахборот билан таъминлаш соҳасидаги корхона ва ташкилотларни бирлаштирувчи уюшманинг фаолият йўналишлари қуйидагилардан иборат: уюшма аъзоларининг ҳуқуқий манфаатлари, жумладан интеллектуал мулк ҳуқуқлари ҳимояланишини таъминлаш; маҳаллий ва халқаро бозорларда уларнинг рақобатбардошлигини оширишга кўмаклашиш; АКТни тартибга солиш соҳасидаги меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишни илгари суриш ва унда иштирок этиш; уюшма аъзолари ўртасида ўзаро аутсорсингни ривожлантириш; уюшма аъзолари тажриба алмашиши мақсадида анжуманлар, семинарлар, симпозиумлар, кўргазмалар, ярмаркаларни ҳамда бошқа тадбирларни ташкил қилиш ва ўтказиш.

Таҳлиллар натижалари асосида мамлакатимизда АМХ бизнесини ривожлантиришнинг қуйидаги асосий йўналишларини кўрсатиши-миз мумкин: “Ахборотлашган жамият 2011-

³¹ Муаллиф тадқиқотлари натижасида олинган.

2020” (Россия), “Ахборотлашган Қозоқистон”, “2016 – 2022 йилларда Беларусия Республикасининг ахборотлаштириш стратегияси”, “Ҳиндистон АКТ ва ахборот стратегияси”, “Кореяда рақамли жамият ривожлантириш стратегияси” каби давлат дастурлари ишлаб чиқиш; Интернет тезлигини ошириш ва нархини арзонлаштириш; компьютер ва интернет саводхонлигини ошириш; солиқ имтиёзлари ва преференциялар яратиш; электрон хизматлар кўрсатиш, бизнес жараёнларни реинжиниринги каби соҳаларда АМХ компанияларининг давлат ва бошқа соҳа компаниялари билан ҳамкорлигини

к
у
ч
а
й
т
и
р
и
ш
;

А

К Сўнги йилларда АМХ бизнесини кўрсаткичларининг динамикаси ўсиш тенденциясига ўтди бўлсада, у асосан давлат секторида кузатилмоқда. Хусусан, Электрон ҳукумат ривожланиши бўйича Ўзбекистон индексининг ўсишида электрон хизматлар кўрсатиш даражаси 2016 йилда 56 % ўсган бўлсада, АКТ инфратузилмаси ривожланиши бўйича ўсиш 6 % ни ташкил этгани, ушбу индекс муқим ва мобиль телефон алоқаси абонентлари сони, тарқалаш ҳамда симсиз кенг полосали алоқа тармоғи, шунингдек, интернетдан фойдаланувчи аҳоли сони асосида шакллантирилганлигини ҳисобга олиш керак. Шу нуқтаи-назардан АМХ бизнесини ривожлантиришга комплекс ёндашиш, унинг турли бўғинларини алоҳида ривожлантиришга, ишлаб чиқариш омиллари, уларнинг таъсири ва натижаларини чуқур таҳлил этишга эътибор қаратиш заруриятини кўрсатади.

а

Хулоса ва таклифлар

т Сўнги йилларда жаҳон иқтисодиётининг ахборотлашган жамиятга оид кўрсаткичлари таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, ривожланган ва ривож-ланаётган давлатлар миллий иқтисодиётида ахборот маҳсулотлари ва хизматлари улушининг мунтазам ошиб бориши тенденциялари кузатилмоқда. Ушбу таҳлиллардан шундай хулоса қилса бўладики, инновацион иқтисодиётга урғу берилаётган бир вақтда мамлакатлар иқтисодиёти айнан ахборот маҳсулотлари ва хизматларининг ҳисобига юксалаётганини ва ушбу соҳа инновацион иқтисодиётнинг асосини ташкил қилаётганини кузатиш мумкин.

т 1. Ахборот маҳсулотлари ва хизматлари соҳасини тўғри илмий асосланган ҳолда ва ривожланган мамлакатларда тадбиқ қилинган тажриба-лар асосида ривожлантириш мамлакатда ахборотлашган жамият ва инновацион иқтисодиёт шакллантиришга хизмат қилади.

2. Шуни ҳисобга олиш керакки, ахборот маҳсулотлари ва хизматларини таркибий жиҳатларини чуқур таҳлил қилмасдан, айнан бугунги тенденцияларни ҳисобга олмасдан, унинг ўзига ҳос томонларини ўрганмасдан туриб ушбу соҳада тадбиркорлик ва бизнес жараёнларни ривожлантириш мумкин эмас. Шу жиҳатдан мамлакатимизнинг ўзига ҳос муҳим томонларини ўрганиш ва шу асосида муаммоларни юзага олиб чиқиш ҳамда ечимлар топиш эртанги араққийётнинг гарови ҳисобланади.

а
н
т
л
а
р
н
и

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати рўйхати:

1. Бобожонов А.Б. “Ўзбекистонда Ахборот маҳсулотлари ва хизматлари бизнесини ривожлантиришнинг услубий жиҳатлари” номли авторефератидан 2018й. 20б.
2. Г.Қ. Абдурахмонова “Замонавий дунё: Ижтимоий тармоқлар инсон ресурсларини бошқаради” <https://review.uz/oz/post/zamonaviy-dunyo-ijtimoiy-tarmoqlar-inson-resurslarini-boshqaradi>
3. Экономика и социология труда. Учебник Проф. А.Я.Кибанова М.: ИНФРА-М. 2012 – 584 с.
4. Облачные вычисления (Cloud computing). 2012. URL: <http://www.tadviser.ru/index.php>
5. Тихомиров В. П., Тихомирова Н. В., Днепровская Н. В., Селетков С. Н., Павлековская И. В., Днепровская Н. В. и др. Россия на пути к smart-обществу. Монография. — НП «Центр развития современных образовательных технологий», отпечатано в типографии ООО «Компания Панда», 2012 г.
6. Юрасов А.В. Электронная коммерция: Учебник. – М.: Дело, 2003. стр.260.

